

Michelisz József meséi

A magyarországi német irodalom, amint az ismeretes, tetszhalott állapotban leledzett, amíg az 1970-es évek elején sikerült felébreszteni. Túlélésére, esetleges továbbfejlődésére nemigen fogadott volna senki. Nem is a politikai körülmények jelentettek elsősorban veszélyt, amint azt Szabó János, a téma talán legjobb ismerője többször hangsúlyozta. Főképp a saját körökben mutatkozó érdektelenség hatott bénítóan. Természetesen az alkotók saját irodalom-felfogásának is szerepe volt ebben. A funkcionalitás, az irodalom „használhatóságának” hangsúlyozása volt leginkább a jellemző abban az időben. A legtöbb német nemzeti-ségi író hobbinak tekintette az írást. Hiányoztak a publikálás bejártott csatornáit, helyei, közvetítői, és hiányzott az olvasóközönség – ám nem volt hiány témában, s az azt kifejezni kívánó szándékban. A legfiatalabb generáció számára a kisebbséghez tartozás már nem tudatos választást jelentett, s már nem a kollektív emlékezet tapasztalatait alkották elsősorban a művek mondanivalóit. *Michelisz* József az egyik jellegzetes képviselője ennek a nemzedéknek.

Michelisz 1955-ben született a Baranya megyei *Sombereken* (Schomberg-ben), egy magyarországi német parasztcsaládban. Már a meghitt otthoni környezetben, kisgyermekként megragadta a mesék világa, amelyeket szülei és nagyszülei anyanyelvükön meséltek neki. Az általános iskolában aztán magyarul tanult, s ezen a nyelven írta első lírai próbálkozásait is. Később német nyelvet és irodalmat hallgatott a bajai tanárképző főiskolán. Ezt történelem-tanulmányok követték a pécsi Janus Pannonius Tudományegyetemen, hiszen mindig is élénken érdeklődött népe története – ezen belül saját ősei – iránt. Maga is végzett kutatásokat, amelyek eredményeképp ráakadt Németországban családjára nyomaira. Amit megtanult és megőrzött, szerette volna tovább adni, így lett tanár Villányban.

Irodalmi tevékenységének kezdete 1976-ra tehető. A pécsi egyetem docense, *Szende Béla* volt az, aki néhány verse elolvasása után pártfogásába vette. Első költeménye a „Potsdami kislány” a *Neue Zeitung*-ban jelent meg. Ez lett termékeny irodalmi pályájának kiindulópontja. Azóta számtalan írása jelent meg ugyanott, de különböző antológiákban, és külföldön is. Több művét magyarra, angolra és horvátra is lefordították. Jóllehet világéletében húzódozott a fellépésektől, felolvasóesteken vett részt Berlinben, Drezdában, Stuttgartban, Esslingenben és Rammenauban. Jelenleg éppen Sankt Gallenbe készül. Nagy sikerrel képviselte Magyarországot és a hazai németiséget a lipcsei, valamint a frankfurti könyvvásáron. Különösen arra

volt büszke, hogy kiállított könyveit – néhány kivételtől eltekintve – mind ellopták! Tudatában van szerepének, hogy *magyarországi német meseíróként* jegyzik, de nem szeretné, ha beskatulyáznák.

Miért pont a mesék – kérdezem tőle –, miért ír egy költő meséket? Józsi barátom azonban csak a fejét ingatja, hiszen azokat az iskoláskorú magyarországi német gyerekeknek szánja. Gyermekkorában nem volt még televízió, amely vetélytársa lehetett volna a könyveknek s az élményeknek. *Michelisz* élményt akar közvetíteni, és eközben kitörési pontokat szeretne mutatni. Kitörést a valós világ szűkös határai közül, de a valóság talaján. *Michelisz* tanárként tökéletesen tisztában van a morális tanulság fontosságával. Tudja, hogy ha a vége jó, akkor ugyan nem minden jó, de legalább annak látszik, s mindenképp annak kell látszania.

Különösen jól megfigyelhető ez „*Zauberhut*” (*Varázscilinder*) című mesegyűjteménye esetében, amely nemcsak az író, de a hazai német irodalom egyik legnagyobb közönségsikere volt az utóbbi években. Már amikor tanítani kezdett, feltűnt *Michelisz*-nek, milyen kevés németnyelvű könyvet írnak a gyerekeknek. Pedig érdeklődnének, ez nem is kétséges. Ennél a könyvénél a tanulók gyakorlatilag szerzőtársnak tekinthetők, hiszen ők illusztrálták a meséket, és ötleteket is adtak hozzájuk. *Michelisz* hű a régi mesekeretekhez, de egyben meg is újítja a műfajt, amennyiben következetesen korszerűen és jövőre összpontosító szemlélettel ír. Világos számára, hogy mind kifejezőmódjában, mind nyelvezetében más utat kell járnia. Közbevetésemre, hogy a „megrendelésre írás” veszélyeket is rejt magában, azt feleli, hogy nem a hasznosság elve vezérli, mert saját élményeit veti papírra. A mesék már ott voltak bizonyos ideje a fejében, s csak arra vártak, hogy dolgozzon velük. Azért választotta a *Varázscilinder* címet a könyvhöz, mert abból sok csodálatos dolgot lehet előbűvészkedni, s mert érdeklődést kelt, kíváncsivá tesz.

A vers könnyen érthető, az igék jól elrendezik a mondanivalót. Sok állat szerepel benne, s már maga a tény, hogy itt cirkuszi állatokról és egy varázslóról van szó, sokat sejtet. Hiszen a költő is egyfajta varázsló! Úgy húzza elő a verseket, mint bűvész a cilinderről a nyulat. Ezt a metafórákat végigviszi: az állatok végül az állatkertbe kerülnek – ahogy a verseket is kötetbe gyűjtik. Az állatnevek mellett hangutánzó szavak vagy páros rímek állnak, a szóismétlések erősítik a ritmust. A könyv meséi olyan csodás költemények, amelyeket hagyományos időbeli és térbeli kötetlenség jellemez. A színhely szinte mindig a természetben található (erdő, erdőszél, folyópart stb.), ahol az állatok – kiragadva valós környezetükből – beszélni, cselekedni képesek; ahol lehetővé válik az emberek és állatok közötti

Zauberhut

Ich war einmal im Großzirkus
– das gab mir frohen Mut –
da trat heran ein Zauberer
und schenkte mir sein' Hut.
Ich nahm ihn und bedankte mich
und eilte froh nach Haus,
Ich tat den Hut auf einen Tisch,
nun fiel raus eine Maus.
Ich rannte gleich dem Mäuschen nach,
doch es verschwand im Herd,
dann als ich an den Hut blickte,
stand auf dem Tisch ein Pferd.
Da schlüpfen sie der Reihe nach
aus diesem Zauberhut:
Ein Tiger, Nashorn, Elefant –
mir wurd es heiß wie Glut.
Ständig sah ich neue Rassen:
Geier, Löwe, Blaufuchs,
Strauß und Zebra, Edelmarder
und überdies ein Luchs.
Der Hut zauberte weiterhin:
Panther, Walroß, Ente –
Da fiel mir ein das Zauberwort:
„Abraak – Kabrak – Ende!“
Ich schuf dann einen großen Zoo
mit Affen, Büffeln, Aalen,
und wenn ihr diesen 'mal besucht,
da müßt ihr nichts bezahlen.

párbeszéd; ahol a természeti jelenségek csodákkal megmagyarázhatók. A cselekvések sztereotípiák:

Gyermekkor – a boldog gyermekkorra való emlékezés mindig fontos szerepet játszott Michelisznál. Gyermekként bensőséges viszonyban volt az anyanyelvvél, s hogy ez a szoros kapcsolat tovább él, arról a kötet bevezetőjében olvasható sorok tanúskodnak:

„Das Schicksal ließ mir eine Freundin geben,
sie lullt mich ein, sie hält mich wach,
nur ihre Treue gilt fürs ganze Leben
und trägt den Namen: Muttersprach“

Sorsom adta kincsem, szép barátnőm,
álmom őrzője, ébresztő szerelmem,
hű leszel, tudom, hozzám mindhalálig,
egyetlenem, én édes anyanyelvem.

Állat – Az emberi szenvedés mögött mindig ott rejtőzik az állatok szenvedése. A gyerekek szeretik az állatokat, és a beszélő állatok alkalmasak arra, hogy emberi tulajdonságokat testesítsenek meg, ami mögött persze megint csak látni kell a pedagógiai szándékokat. Ahol a mese az állat motívumával él, ott az sokszor a haza hiányát is szimbolizálja.

Haza (jobb kifejezés híján használjuk csak ezt a kifejezést, hiszen nem tudjuk visszaadni a német Vaterland és Heimat közötti árnyalatot a magyar nyelvben) – tulajdonképpen a szűkebb értelemben vett,

A varázscylinder

A Nagy Cirkuszban a minap
bűvész zárta a sort,
elém dobta cylinderét,
mielőtt meghajolt.
Elkaptam, futottam haza,
lássuk, mit rejt e mély
kalpag, benn' mi mocorog?
Nyúl lesz az! Jujj, egér!
Hopp, a güzü sparhertba be
s megint ki! Messze jár.
Míg kergetem, cylinderem
táltos mént produkál.
Toporzékol, nyerít, de már,
ki látott ily csodát,
tigris születik, elefánt
s egy orrszarvú – nahát!
Mi jöhet még? Hű keselyű!
Oroszlán, róka, gém,
strucc, zebra, menyét és hiúz
egymás hátán-hegyén!
Párducom van! Rozmárom is!
Gágog a gácsér bácsi...
Ez sok! Varázsigét hamar!
Abraak a babra – ácsi!
Pár angolna kicsúszott még,
majommal, bölénnyel vegyest.
Állatkeretem holnap megnyitom.
Belépés ingyenes.

örökül kapott környezet. A saját haza, amely ösztönöz, és amelynek megléte nem egyszerűen alapvető lelki igény. Ezt az érzést nemcsak a kellemes társadalmi környezet, avagy a jó közérzet, a meghitt hangulatú, ismerős táj váltja ki. Ehelyett világosan láthatóak a haza meghatározó kritériumai: felcserélhetlenség, sokszínűség, élménygazdagság, a jellemző jelképek, mesék meghatározása. Michelisz hű a hazájához, a szűkebb környezetéhez és az ott lakó emberekhez.

Mondavilág – mint a szűkebb személyes környezet része jelenik meg. A szerzőnél ez Somberek. A különbség a monda és egy mese között a grimmi meghatározás szerint annyi, hogy az utóbbi teljesen elválik a valóságtól. Kérdésemre, hogy ez egy magyarországi német író esetében is igaz-e, Michelisz úgy fogalmaz, hogy ebben az értelemben a monda az alapanyag, a mese pedig az interpretáció.

Vágyakozás – mint a romantikusoknál, úgy szerzőnkénél is jelen van egyfajta nosztalgia. Fontos számára, hogy bizonyos távolságot tartson a mai világtól, amelyet nem tart ideálisnak, másik után vágyakozik, és meg van győződve arról, hogy erre lenne is igény. Másfelől azonban, amíg a romantikusoknál a mese egyfajta önigazolás ezen az úton, Michelisz, egy „elbújtatott irodalom” képviselőjeként előbújási, kitörési lehetőséget lát benne.

A költőség, mint hivatás, illetve foglalkozás – verset írni annyit jelent, mint keményen dolgozni, és magyaror-

Der Drechsler tut drehen,
 der Bauer tut mähen,
 der Gärtner tut gießen,
 der Jäger tut schießen,
 der Doktor tut heilen,
 der Schlosser tut feilen,
 der Maler tut malen,
 der Müller tut mahlen,
 der Lehrer tut lehren,
 der Schäfer tut scheren,
 der Schuster tut flicken,
 der Stricker tut stricken,
 der Steinmetz tut hauen,
 der Maurer tut bauen,
 der Dichter tut schreiben,
 der Tschikosch tut treiben,
 der Sänger tut singen,
 die Glocke tut klingen –
 das hören sie alle
 und gehen nach Haus,
 sie essen, sie trinken, sie ruhen sich aus.

Az esztergályos esztergál,
 molnár malma lisztet jár,
 pázsitot locsol a kertész,
 és dúvadra lő az erdész,
 gazda dolga a vetés,
 kőfaragó kőbe vés,
 beteget gyógyít a doktor,
 susztert dicsér csizma, bocskor,
 lakatos tudja, mit mely kulcs nyit,
 hurkoló zoknit köt meg pulcsit,
 a juhász bodros birkát nyír,
 míg a költő verset ír,
 a kőműves házat emel,
 tanárod oktat és nevel,
 szól a tenor áriája,
 a festő őszt színez a fákra,
 csikós csördít, a ménes fordul,
 s az estharang, ha égre kondul,
 nekik üzen,
 mind hazatér vacsorára,
 jóllakik, megpihen.

szági német költőként ez még keményebb munkát jelent.

A felsorolt foglalkozások között megtalálható Micheliszé is: az irodalomkészítő, a rímfabrikáló, versvész, s tudvalevő, hogy vésní nehéz munka. De a végén csodálatos a végeredmény: az alaktalanságból forma születik – esetünkben a szóhalmazból a versszé rendezett forma ez. A vers szimbólumai (harang=templom=Isten=teremtés hat nap alatt, majd megpihenni) mind alkalmasak arra, hogy a gyerekeket morálisan megszólítsák: minden embernek dolgoznia kell, de mindenkinek szüksége van a nyugalomra, pihenésre is.

Michelisz számára persze nem mindig az erkölcsi mondanivaló a fontos. Van úgy, hogy egyszerűen csak fel akarja kelteni a gyerekek érdeklődését. Jó példa erre az „Állati szokások” című vers, ahol eszébe sem jut az állatokat valós jellemzőik, tulajdonságaik alapján bemutatni, ehelyett játékosan felébreszti a gyerekek fantáziáját:

Die Wachteln, die Wachteln,   A fürjek, kicsi fürjek
 sie wohnen nicht in Schachteln.   nem skatulyában ülnek.

Die Kühe, die Kühe,   Szomorú, szép tehénke,
 sie brüllen in der Frühe.   hajnalban bög szegényke.

Végül még egy mesét szeretnék megemlíteni, amely azt példázza, hogy Michelisz meséi kitűnően felhasználhatóak az iskolai oktatásban is. A mezei egér és a vakond története. Két hősnének három próbát kell kiállnia, hogy elnyerhessék szívük hölgye kezét. Bele-

szertnek ugyanis egy tüneményes mókuslányba, aki három feladatot állít nekik, hogy eldöntsék, ki érdemli ki. Az első kettőt mindketten sikeresen megoldják, tehát a harmadik próbának kell döntenie. Itt azonban a mese modern fordulatot vesz. A mókuslány, aki tulajdonképpen a vadmacskába szerelmes, nem érdekelt hőseink sikerében, ezért azt hazudja nekik, hogy eldugta valahol a gyűrűjét, és azt kívánja: találják meg. Természetesen semmiféle gyűrűt nem dugott el, így a két barát ítéletnapig túrhatja a földet. Itt van egyrészt a klasszikus mese, amelynek végén a gyerekeknek játékos, vidám formában elmagyarázzák, miért is túrja a vakond a földet. Másfelől viszont a szerző figyelembe veszi mai modern világunk jellemző történéseit.

A mesék örökérvényűek, képesek arra hogy az ember érzelmeit és tapasztalatait jelképesen kifejezzék. Szilárd belső rendjük van, a bennük szereplő figurák különböző értékeket képviselnek, a pozitív hősöknek mindig van céljuk, amelyet el szeretnének érni, ellenfeleik pedig ebben próbálják őket megakadályozni. A mese ennek ellenére majdnem mindig jól végződik, a jó győz, a rossz alulmarad. A mesének azonban kíváncsiságot is kell ébresztenie, ösztönöznie és természetesen nevelnie kell. Ha egy magyarországi német meséről beszélünk, akkor más tényezőket is figyelembe kell vennünk. Például azt, hogy miként segítheti a tanulók nyelvi fejlődését. Szerzőnk meséi – és ez az igazán figyelemreméltó, azok irodalmi értékén túl – sikeresen veszik ezt a komplex akadályt. Az oktatásban történő sokrétű felhasználhatóságukat nemrégiben egy bajai iskolai kísérlet is bizonyította.

A verseket **Áts Erika** fordította